

**L'impacte de la pandèmia de la COVID-19 en l'economia:
reflexions sobre la ignorància col·lectiva**

DOI: 10.2436/15.3000.01.4

ALBERT CARRERAS ODRIÓZOLA
Universitat Pompeu Fabra
Institut d'Estudis Catalans

Índex

Resum

Introducció

1. Abast: dificultat de focalitzar l'atenció en els Països Catalans
2. La cronologia: les onades
3. Les expectatives que teníem en començar la pandèmia
4. Un primer balanç
5. Les polítiques econòmiques
6. Les nostres eines i la seva limitació: benestar sanitari i dèficit fiscal
7. Una estratègia cara, però potser inevitable
8. Els canvis d'expectatives de la vacunació massiva
9. L'economia mundial després de la pandèmia: escenaris probables
10. Canvis en el valor de la vida
11. Mirant més enllà. Quines oportunitats?
12. Cloenda: previsions, alertes i recomanacions

Referències bibliogràfiques

Resum

A partir de dades que corresponen al conjunt de l'Estat espanyol, aquest text afirma que l'impacte econòmic de la COVID-19 ha estat la principal crisi econòmica en temps de pau des del 1868, i la principal, des de l'esclat de la Guerra Civil el 1936-1937. L'impacte per territoris ha estat prou diferent, sempre dintre de la negativitat. L'any 2020, les Illes Balears ha tingut una caiguda del 21,7% del PIB, mentre que a la Catalunya del Nord ha estat entorn d'un terç d'aquest valor. L'impacte econòmic no ha estat relacionat amb l'impacte sanitari de la pandèmia, mesurat a partir de la mortalitat. Les Illes han estat les menys afectades, juntament amb la Catalunya del Nord. Explorar aquestes discrepàncies ocupa una part del text. També subratlla que les polítiques econòmiques no han agreujat la crisi, com va passar amb la crisi del deute sobirà, sinó que han estat compensatòries. Reflexiona sobre la capacitat sanitària i l'estratègia sanitària per a combatre la pandèmia i els seus condicionants econòmics. Després explora els nous escenaris que ha obert la vacunació massiva. Fa un balanç de les diferències entre l'experiència de la pandèmia actual i la de la grip del 1918, i n'extreu conclusions sobre l'espectacular canvi en el valor de la vida entre aleshores i ara. Per acabar, clou amb alguns intents de prospectiva, amb alertes i recomanacions.

Introducció

Una de les principals raons que explica la dificultat que implica escriure sobre l'impacte econòmic de la COVID-19 és que canvia contínuament. Tot el que s'ha escrit sobre el tema, que són moltíssimes pàgines i en moltes llengües, envelleix a gran velocitat. Tres mesos són una eternitat. El que es demana als economistes és l'anàlisi de les conseqüències econòmiques i la formulació de previsions raonables. Totes dues demandes acaben estant molt vinculades al desenvolupament de la pandèmia i al seu impacte territorial. També estan vinculades a les reaccions de les autoritats als nous desenvolupaments. I tots aquests factors són extremament variables. La pandèmia s'ha anat produint per onades. El dia que estic escrivint aquestes ratlles (18 de març de 2022) la «sisena» onada (ja no sabem ben bé com comptar-les) ja està superada i sembla que el pitjor ha passat, tot i que els contagis segueixen sent molts. Un cop i un altre pensàvem «que bé que havíem fet bé els deures» i que res del que passava fora de les nostres terres ens podria afectar. Un cop més ens hem equivocat. El que passa fora ens acaba afectant d'una manera molt semblant. La pandèmia té vida pròpia i sempre ens sorprèn. Les previsions es compliquen sempre, i la realitat ha estat sistemàticament per sobre de les previsions, almenys en les nostres economies.

1

Abast: dificultat de focalitzar l'atenció en els Països Catalans

Quines són «les nostres economies»? En una recerca feta en el si de l'IEC, haurien de ser la catalana, la valenciana, la balear, la de la Catalunya del Nord i la d'Andorra. Però aquesta unitat d'estudi ha estat molt difícil de seguir. Probablement només les informacions publicades per *Vilaweb* han estat fidels a documentar els cinc principals espais de parla catalana. L'autor d'aquestes línies no ha pogut —no ha sabut— fer-ne l'agregació ni aprofundir en les diferències. Li han faltat forces i no ha sabut organitzar un equip que permetés fer l'agregació i interpretar les diferències.

En una primera i superficial agregació, la taula 1 mostra la dimensió de les diferències, amb dades publicades per *Vilaweb* el 12 de novembre de 2021:

TAULA 1. *Seguiment de la pandèmia als Països Catalans. L'exemple, modèlic, de Vilaweb*

	Casos nous	Noves morts	UCI	Vaccinats	Casos per 100.000 hab. en 14 dies	Total de casos	Total de morts
Principat	965	2	85 (-1)	6.000.554	71	932.236	24.045
País Valencià	408	3	39 (-)	4.082.801	77	519.174	7.874
Illes	147	1	21 (-)	870.328	103	102.198	1.013
Catalunya Nord	-	-	5 (-)	390.111	153	46.013	416
Andorra	50	0	1 (-)	55.008	361	15.819	130

FONT: *Vilaweb* (12 de novembre de 2021).

Concentraré l'atenció sobre les xifres acumulades, que són les de vacunats, contagiats i morts, comparant-les amb les darreres de població, privilegiant les més comparables, que estan entorn de l'any 2019. La taula 2 mostra els resultats.

TAULA 2. *Dades bàsiques sobre la COVID-19 als Països Catalans*

	Població (fi 2019)	Vaccinats	Contagiats	Morts	Ràtios		
	Nre. d'habitants				Vaccinats/hab.	Contagiats/hab.	Morts/000 hab.
Catalunya	7.716.760	6.000.554	932.236	24.045	0,778	0,121	3,116
País Valencià	5.045.885	4.082.801	519.174	7.874	0,809	0,103	1,560
Illes	1.171.543	870.328	102.198	1.013	0,743	0,087	0,865
Catalunya Nord	484.215	390.111	46.013	416	0,806	0,095	0,859
Andorra	77.265	55.008	15.819	130	0,712	0,205	1,683

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de població de l'Eurostat i d'estadístiques oficials de cada estat. Les dades de vacunats, contagiats i morts procedeixen de la taula 1.

En resulten proporcions de vacunació (semblaria que de primera dosi) poc diferents per territoris, entre un màxim lleugerament inferior al 81 % per al País Valencià i la Catalunya

del Nord, i un mínim, lleugerament superior al 71 % per a Andorra. Tot i així, les diferències mereixen ser estudiades amb calma perquè tenen significació i conseqüències.

Les taxes oficials de contagi mostren una clara excepcionalitat d'Andorra, amb un 20,5 %, mentre que els altres quatre territoris són més semblants entre si, amb un clar esglaonament entre ells: Principat, 12,1 %; País Valencià, 10,3 %; Catalunya del Nord, 9,5 %, i Illes, 8,7 %.

Les diferències més grans es palesen a les proporcions de mortalitat (morts per mil habitants) que, tanmateix, han estat les dades més discutides i que han portat a reavaluacions en termes de mortalitats extraordinàries. Per a les dades oficials, la posició del Principat és tristament excepcional, amb un 31,2 ‰, seguit a molta distància per Andorra amb el 16,8 ‰, i el País Valencià amb el 15,6 ‰, gairebé la meitat exacta del Principat. De nou a molta distància, i molt semblants entre si, hi ha les Illes amb el 8,7 ‰, i la Catalunya del Nord, amb el 8,6 ‰.

Les dades comparatives de mortalitat per mil habitants per comunitats autònomes (CA) espanyoles (Statista) suggereixen que, en el conjunt de la pandèmia, el Principat ha estat per damunt de la mitjana, però només un 10 %, i és la vuitena de les de l'Estat. La CA de Madrid n'ha patit gairebé un quart més que Catalunya. El País Valencià ha estat més d'un 10 % per sota de la mitjana estatal, i les Illes han estat les segones per la cua, en un 40 % de la mitjana estatal. Es confirmen les diferències entre els tres territoris i la disparitat de resultats dins de l'Estat.

Tot plegat suggereix que la pandèmia sempre ha aconseguit saltar fronteres, però que els impactes són ben diferenciats segons les administracions responsables i les polítiques que han aplicat i segons les estructures demogràfiques (edat, urbanització), econòmiques (prevalença de sectors més orientats al contacte i la sociabilitat) i climàtiques (la temperatura té diferents canals d'impacte). En el cas dels territoris de parla catalana es barregen tres estats diferents i cinc administracions diferents, i la diferenciació de resultats ha estat prou impactant.

Els factors «estructurals» com ara la urbanització i la densitat demogràfica deuen haver estat prou rellevants. Es poden sintetitzar en la dimensió de les àrees metropolitanes. Com més gran és l'àrea metropolitana, més alta ha estat la mortalitat per COVID-19. La població de l'àrea de Barcelona és tres vegades més gran que la de València, que és tres vegades més gran que la de Palma i encara més que la de Perpinyà. La classificació es captura tal qual en nivells de mortalitat per habitant de cada territori (Catalunya, País Valencià, Illes i Catalunya del Nord, respectivament). Andorra no hi encaixa, però la seva densitat a les valls és tan alta que deu més que compensar la manca de dimensió.

2

La cronologia: les onades

Si seguíssim la seqüència temporal de les onades, encara trobaríem més diferències dignes d'aprofundiment. *Grosso modo*, tots els territoris hem experimentat cinc onades, amb petites variants. La primera va estar clarament ubicada en els mesos de març i abril de 2020. Va ser la més mortífera, la que va desbordar completament el sistema sanitari i la que va justificar que el Govern de l'Estat espanyol imposés l'estat d'alarma. En la sortida del confinament, a mitjans de juny de 2020, Catalunya va patir, especialment en el mes de juliol, una nova onada de contagis, particularment vius a les terres de Lleida i vinculada als treballadors temporers de la collita de la fruita. Va difondre's, però va ser poc prominent vista amb perspectiva. Tanmateix, el seu major impacte va ser sobre l'opinió pública internacional, que es va espantar i va deixar de venir a gaudir del turisme de platja. La segona va ser la de la tardor de 2020, molt intensa en contagis, especialment a finals d'octubre i que es va donar per superada poc abans del pont habitual a primers de desembre. La tercera va començar poc abans de Nadal de 2020 i va ser particularment virulenta tot el mes de gener, amb nous màxims de contagis i la segona més virulenta en mortalitat. La quarta, amb força població vacunada, especialment entre la gent més gran i entre els col·lectius més exposats, va tenir un pic el maig de 2021, però va ser superada sense mesures extraordinàries, amb una mortalitat molt continguda. La cinquena va començar la darrera desena de juny de 2021, quan l'efecte de l'anterior s'havia donat per plenament superat, i va afectar massivament la població jove no vacunada. Va ser la més alta en nombre de contagis, i prou lenta en la seva reconducció però, afortunadament, poc mortífera. La sisena, que va arrencar el novembre de 2021, estava protagonitzada per una variant del coronavirus —l'òmicron— que ha resultat ser extremament contagiosa però netament menys mortífera. El nombre de contagiats ha estat, de molt, el més alt de totes les onades, però, en el moment que escric, el 18 de març de 2022, ja es dona per superada, tot i que els contagis no han arribat a baixar al nivell dels anteriors mínims entre onades. Diuen els especialistes que s'ha assolit la «gripalització».

Les expectatives que teníem en començar la pandèmia

Quan es va declarar l'estat d'alarma, a mitjan març de 2020, no s'esperava una pandèmia llarga. Es discutia sobre quin seria l'impacte econòmic i sobre si aquest seria, o no, en forma de V, amb una recuperació ràpida i tornant a la normalitat anterior. Aquesta esperança es va anar esvaint i va deixar pas a una expectativa de recuperació més lenta, però de recuperació completa (en forma de U). Aquesta era la imatge i la convicció que hi havia en completar-se la desescalada a mitjan juny de 2020, tres mesos després de la declaració de l'estat d'alarma. El panorama va canviar quan es va descobrir que la pandèmia rebrotava amb força a mitjan juliol i que els governs dels principals països emissors de turistes cap a Catalunya, el País Valencià i les Illes recomanaven vivament als seus ciutadans de no viatjar, inicialment a Catalunya, però ràpidament van estendre la recomanació —o més aviat l'ordre— a totes les CA de l'Estat espanyol. Es va passar d'una expectativa de retorn ràpid a la normalitat a una de retorn lent i més complex. Es va parlar de si s'hi podria retornar mai, o de si el retorn només podria ser, durant un temps indefinit, a un nivell d'activitat inferior a l'anterior de la pandèmia (en forma d'arrel quadrada). La successió de rebrots que hi ha hagut durant la tardor de 2020 i l'hivern de 2021 ha anat alimentant aquest pessimisme. Els diversos esforços de desescalada de les mesures de confinament o de reducció de la interacció social han obert el pas, quan s'han retirat, a explosions de sociabilitat o d'interacció que han implicat nous passos enrere, generant molta frustració en els sectors més sensibles (comerç, turisme, restauració, lleure). Fins i tot quan ja s'ha avançat molt en el procés de vacunació, l'agressivitat de la COVID-19 encara és impressionant, i empeny amb força noves onades, que van afectant franges de població que semblaven ben protegides. Un cop generalitzada la vacunació s'ha tingut confiança a recuperar ràpidament els nivells d'activitat econòmica anteriors a la pandèmia, però les expectatives s'han frustrat repetidament. Quan tanco aquestes línies vivim una nova frustració, derivada de la invasió russa d'Ucraïna i l'esclat d'una guerra que torna a enfosquir el futur econòmic. Des de l'estiu de 2021 s'han produït tensions inflacionàries derivades de l'escassetat d'alguns productes pel desajust temporal i geogràfic entre l'oferta i la demanda. La guerra d'Ucraïna ha multiplicat aquestes tensions i dibuixa un horitzó amb molta inflació, anàleg al que es va viure arran de la Guerra del Yom Kippur, l'octubre del 1973.

Un primer balanç

Havent passat dos anys, es pot certificar que el 2020 ha sofert, a escala de l'Estat espanyol, que és per al qual disposem de dades històriques més antigues, la principal caiguda d'activitat econòmica en temps de pau des del 1868 i la principal des de l'esclat de la Guerra Civil, els anys 1936 i 1937. Un desastre complet. La caiguda del PIB ha estat estimada en un 11 %, la més alta de l'àrea euro i de les més altes del món. Les dades anuals de 2020 per a Catalunya, un cop s'han pogut revisar les aportacions de cada CA, són de -11,5 %, mentre que les espanyoles han estat de -10,8 %. En qualsevol cas, uns cinc punts pitjors que les de la Unió Europea (UE) i vuit punts pitjors que les dels Estats Units (EUA). La contribució sectorial és la inversa a l'habitual. Les administracions públiques, l'educació, la sanitat i els serveis socials pugen un 3 %, el sector agrari baixa un 2,6 %, el sector industrial baixa el 9,0 %, el sector serveis l'11,7 %, i el de la construcció el 15,4 %. Dintre dels serveis, que són, de molt, el gruix del PIB, el comerç, el transport i l'hostaleria cauen un 25,2 %, la principal caiguda d'un gran subsector econòmic. En general, el turisme internacional s'ha ensorrat completament.

Per als diversos territoris dels Països Catalans tenim aquests resultats, ordenats per ordre de dimensió demogràfica. No és encara possible disposar de resultats territorialitzats per a l'any 2021, i per a la Catalunya del Nord, només disposem de dades per a Occitània. Com es pot veure, la classificació de l'impacte econòmic no està directament relacionada amb la de l'impacte en termes de mortalitat, ni en termes de contagi. Les Illes han patit una caiguda del PIB que només s'explica per la seva estructura productiva, molt més orientada al turisme que cap altra dels territoris dels Països Catalans, i més orientada al turisme internacional, que és el que no s'ha recuperat en absolut durant l'estiu del 2020. La caiguda de l'activitat turística va ser molt més radical que en qualsevol altre sector productiu, fins i tot més que el transport. Els bons resultats sanitaris de les Illes no es reflecteixen en els seus resultats econòmics. Per a la Catalunya del Nord les dades són les d'Occitània, que mostren un comportament molt més bo que cap dels Països Catalans. En un sentit oposat, la petita Andorra, molt turística però més diversificada que les Illes, ha patit una caiguda molt similar a la catalana, senyal que la seva integració econòmica és més gran amb el Principat que amb la Catalunya del Nord. Per dades de mortalitat —com les catalanes— i de contagis —superiors a les catalanes—, la semblança no ens ha d'estranyar. El País Valencià s'ha portat menys malament que Catalunya, tal com es podia esperar pels seus millors resultats sanitaris durant el primer any de pandèmia, i per la seva dependència no tan gran del turisme.

TAULA 3. Variació del PIB per territoris
l'any 2020 (en percentatge)

Territoris	Variació del PIB (%)
Catalunya	-11,5
País Valencià	-10,1
Illes Balears	-21,7
Catalunya del Nord	-7,6
Andorra	-12,0

FONT: Per a les Illes Balears, Catalunya i el País Valencià: INE, *Contabilidad regional de España. Revisión estadística 2109. PIB a precios de mercado. Avance de 2020 sobre provisional de 2019*. Per a Andorra: PIB real, Govern d'Andorra, A092. *Comptabilitat Nacional Bàsica d'Andorra; A093. Comptabilitat trimestral d'Andorra, 2020* [en línia], <<https://www.estadistica.ad/portal/apps/sites/#/estadistica-ca/pages/publicacio?Idioma=ca&Id=26212&IdCat=4>>. Per a la Catalunya del Nord: atès que no hi ha dades específiques per a la Catalunya del Nord, reproduïxo les d'Occitània per al 2020. La font és Insee, *Comptes régionaux base 2014* [en línia], <<https://www.insee.fr/fr/statistiques/6440639>>.

NOTA: La dada de la Catalunya del Nord és la que correspon a Occitània. No hi ha dades per a la Catalunya del Nord. Existien dades per a l'antiga regió de Llenguadoc-Rosselló que donaven un -6,3%, però han desaparegut dels webs.

Al llarg de 2021 l'evolució trimestral s'ha seguit amb enorme expectació. El primer trimestre, dominat per la quarta onada, va seguir sent de caiguda respecte del mateix trimestre de l'any anterior, que ja havia estat negatiu —el primer d'una sèrie que acabaria sent de cinc trimestres amb caigudes interanuals seguides. Disposem d'aquestes dades homogènies en els mitjans de càlcul:

TAULA 4. Variacions interanuals del PIB trimestral, del T4-2019 al T4-2021 (en %)

Territoris	T4-2019	T1-2020	T2-2020	T3-2020	T4-2020	T1-2021	T2-2021	T3-2021	T4-2021
Catalunya	1,3	-5,4	-21,6	-9,6	-9,0	-3,7	18,3	4,0	6,9
Espanya	1,8	-4,2	-21,6	-8,6	-8,9	-4,2	17,7	3,4	5,2
Zona euro	1,0	-3,3	-14,7	-4,1	-4,6	-1,2	14,4	3,9	4,6
EUA	2,3	0,3	-9,0	-2,8	-2,3	0,5	12,2	4,9	5,5

FONT: *Nota de Conjuntura Econòmica*, núm. 111-116 i *Indicadors de Conjuntura* (març 2022). Departament d'Economia i Hisenda, Generalitat de Catalunya.

Com es pot veure, mentre que els EUA han tingut taxes de creixement trimestral interanuals molt positives en el segon, tercer i quart trimestres de 2021, compensant amb escreix la caiguda patida en els mateixos períodes de l'any anterior, i mentre que la zona euro s'ha acostat a una recuperació completa —tot i que encara no l'ha assolida—, tant Espanya com Catalunya n'estan lluny. Especialment decebedor ha estat el creixement del tercer trimestre de 2021, que s'ha quedat molt lluny de compensar la caiguda del mateix període de 2020. Totes les explicacions apunten al fet que la cinquena onada va frustrar completament la possibilitat d'una forta recuperació dels nivells anteriors a la pandèmia, més encara que la sisena.

Aquesta ha estat una frustració repetida. Les presses per a desconfinar, tant el juny de 2020 com el juny de 2021, han acabat destruint les potencials recuperacions dels estius successius. La incapacitat previsorà unida a la impaciència col·lectiva ha estat una

combinació molt negativa. Per què no s'ha produït en altres països? Es pot veure a la taula 4 que les diferències entre Catalunya i el conjunt de l'Estat són negligibles quan es comparen amb el conjunt de la zona euro, que seria la referència més òbvia. Les pèrdues acumulades per errors col·lectius són molt serioses. Resulta aventurat assignar la responsabilitat a un sol agent. Clarament hi ha hagut una miopia col·lectiva, una incapacitat de lideratge i una alegria completament ingènua.

La taula 4 només ha pogut documentar dades per a Catalunya. A la taula 5 en presento per al País Valencià i les Illes, però són estimacions realitzades per l'Airef (Autoritat Independent de Responsabilitat Fiscal), que ha proveït dades homogènies que l'INE no oferia. Dissortadament estan fetes per procediments estimatius i no de comptabilitat nacional com proporciona l'INE amb un retard superior a un any, però il·luminen a la perfecció la trajectòria de l'impacte econòmic de la pandèmia als territoris dels Països Catalans dins l'Estat espanyol.

TAULA 5. *Estimacions de l'Airef (variacions interanuals del PIB trimestral)*

<i>Territoris</i>	<i>T4-2019</i>	<i>T1-2020</i>	<i>T2-2020</i>	<i>T3-2020</i>	<i>T4-2020</i>	<i>T1-2021</i>	<i>T2-2021</i>	<i>T3-2021</i>	<i>T4-2021</i>
Catalunya	1,9	-4,1	26,1	-12,6	-11,7	-5,0	25,1	4,4	6,5
País Valencià	2,1	-3,8	-25,6	-9,5	-9,6	-3,6	23,9	4,3	6,4
Illes Balears	1,3	-4,6	-30,1	-21,3	-20,0	-15,0	25,6	11,7	11,8
Espanya	1,8	-4,1	-22,1	-8,7	-9,1	-4,3	19,8	2,7	5,2

FONT: Airef. *Data lab. Estimaciones macroeconómicas. Series históricas de actualizaciones PIB trimestral CCAA* [en línia]. <<https://www.airef.es/es/datalab/series-historicas-de-actualizaciones-pib-trimestral-ccaa>>.

NOTA: Dades corregides de variacions estacionals i calendari (CVEC).

Aquestes dades i la consulta als documents originals, enriquits amb mapes molt clarificadors, comparteixen el concepte de la importància de l'impacte sobre les regions més turístiques. Les Illes, Catalunya i el País Valencià, per aquest ordre, han patit els impactes més grans a tot l'Estat, acompanyades de les Illes Canàries, més a prop de les Illes Balears que de Catalunya. La duresa de les caigudes va ser molt visible des de l'esclat de la pandèmia fins a finals de l'any 2020. El primer trimestre del 2021 va seguir sent de forta caiguda, però menys intensa. El País Valencià va passar a estar per damunt de la mitjana estatal. A partir del segon trimestre de 2021, la intensitat de la recuperació a tots tres territoris ha estat més intensa que la mitjana de les CA de l'Estat espanyol. L'aritmètica més elemental permet detectar que cap territori dels Països Catalans no ha pogut recuperar, ni de bon tros, els nivells de partida.

Les polítiques econòmiques

A diferència del que va passar arran de la crisi de l'euro iniciada el 2010, que va generar polítiques comunitàries d'extrema austeritat que van intensificar la depressió econòmica i la solvència dels estats més afectats per la desconfiança sobre la situació de les seves finances públiques, la reacció de la Comissió Europea, del Banc Central Europeu (BCE) i dels diversos estats, començant pels més grans, ha estat completament diferent. S'ha suspès l'aplicació del Pacte d'Estabilitat i Creixement amb les obligacions que hauria comportat d'activar mesures de reducció del dèficit públic. Hi ha hagut concordança en el diagnòstic de la crisi com un xoc completament extern a l'economia i contra el qual s'havia de respondre solidàriament. El BCE, mitjançant la compra indirecta de deute públic, ha estat actiu en la provisió de crèdit que, excepcionalment, pogué arribar fins a les administracions públiques. La Comissió Europea ha endegat ràpidament mesures de suport d'emergència. De fet, tots els estats ho han fet, tot i que encara es discuteix sobre la intensitat de l'esforç de cada un dels grans estats europeus. En qualsevol cas, el conjunt de les administracions públiques espanyoles han acumulat un dèficit —i una necessitat d'endeutament— de l'11 % del PIB. Correspon gairebé exactament a la caiguda del PIB i podria fer pensar que l'ha compensat. No és el cas, atès que aquestes mateixes administracions públiques no venien d'un equilibri pressupostari l'any 2019, sinó que encara arrossegaven un dèficit significatiu, proper al 3 % del PIB. De fet, la por del Govern central de superar els límits de dèficit que han estat tan difícils d'assolir ha frenat més temps del compte el repartiment de recursos entre els sectors més afectats.

Dintre de l'Estat espanyol no hi ha hagut cap intent de culpabilitzar cap administració per les despeses extraordinàries a les quals ha hagut de fer front. El Govern central ha donat suport a totes les CA i ha tingut en compte la magnitud i proporció dels embats de la pandèmia. Ja es veurà quines seran les implicacions a mitjà termini d'aquesta decisió, com alerta De la Fuente (2021). En el seu conjunt, tot l'Estat, i també les CA de Catalunya, el País Valencià i les Illes, han rebut suport. Catalunya ha estat de les CA més afectades, com li ha passat a Madrid i al País Basc. La densitat demogràfica més alta ha passat factura. Les taxes de mortalitat extraordinària han estat comparativament altes en termes mundials, europeus i hispànics. S'han pogut resistir gràcies a un enorme esforç d'un sistema hospitalari i sanitari que ha treballat a ple rendiment i amb enormes sacrificis i riscos de tot el seu personal. Caldrà avaluar quanta responsabilitat dels mals resultats deriva de l'impacte de les retallades de la crisi anterior, quanta de la manca de previsió dels anys immediatament anteriors, quanta del possible mal disseny de la reacció estatal contra la pandèmia o quanta de la reacció possiblement pobra de la ciutadania. Evidentment, això suscita la necessitat de comparar amb altres experiències a escala subestatal i amb altres experiències estatals a Europa, especialment a l'Europa que va patir més la crisi del deute sobirà i l'aplicació de polítiques d'austeritat.

Les nostres eines i la seva limitació: benestar sanitari i dèficit fiscal

En la cruïlla en què ara estem, dominada per la lluita contra la COVID-19 que arracona tots els altres temes, la despesa sanitària ha guanyat tot el protagonisme. Ens podem preguntar legítimament si, com a comunitat autònoma amb competències de salut, estem adequadament tractats o si les mancances són generalitzades a tot l'Estat. Hi ha molts estudis sobre la matèria, que normalment pateixen d'ignorar el mateix que es vol ignorar des del Govern central: que els traspassos —els primers de l'Estat en la matèria— es van fer en molt males condicions per a la Generalitat, amb instal·lacions envellides però de les quals l'Estat ha mantingut la titularitat (apropiant-se de les inversions realitzades des d'aleshores), amb insuficiència de recursos corrents, sense tenir en compte els diferencials de preus, explotant la tradició de mutualisme sanitari català per a minimitzar les transferències per habitant, i amb una negativa a compensar adequadament els serveis que el sistema hospitalari català dona a altres CA. Els experts han avaluat repetidament en cinc mil milions d'euros anuals aquest desajust entre recursos disponibles i necessitats de despesa pública sanitària. Vist des de Madrid se sol despatxar tot això amb un «els catalans es poden pagar la medicina privada». És tan enervant com els peatges de les autopistes, però multiplicat per molt.

L'índex de progrés social (IPS) calculat per la Comissió Europea (darrera versió de 2020 sobre dades de 2016) ens dona llum sobre el nivell de serveis realment rebuts per les diverses CA («NUTS-2», en terminologia europea). Atès que és un indicador que no captura dades econòmiques sinó indicadors específics, ens permet una aproximació alternativa a l'habitual del PIB per càpita. Catalunya, que és la quarta per aquest criteri, baixa a la dotzena posició per IPS. En canvi, les tres primeres en PIB per càpita (Madrid, País Basc i Navarra) aguanten molt millor la seva posició en IPS: el País Basc passa a primera posició, Navarra a segona i Madrid a sisena. El dèficit fiscal explica la degradació catalana. Les Illes baixen de cinquena a tretzena, i el País Valencià es manté per sota de la mitjana espanyola.

Hi ha un parell de blocs de l'IPS dominats per indicadors sanitaris que ens permeten fixar l'atenció en l'estat de salut per CA. Les dades han anat envellint, però segueixen capturant la situació que hi havia durant la crisi econòmica anterior, entorn de l'any 2012.

En el concepte «Nutrició i atenció mèdica bàsica» (taxa de mortalitat abans dels seixanta-cinc anys, mortalitat infantil, necessitats mèdiques desateses i alimentació insuficient), l'Estat espanyol gaudeix, en general, de molt bons resultats —els millors que obté a l'IPS. Compta amb la primera regió europea (Navarra), la segona (Castella - la Manxa), la quarta (Cantàbria), la sisena (Castella i Lleó), la setena (Aragó), la vuitena (País Basc) i la desena (Madrid). Catalunya és l'onzena. La pitjor és Canàries, que és la 73 de 272. Tot plegat és prou espectacular i molt per damunt de la seva classificació en PIB per càpita.

L'altre concepte sanitari considerat és «Salut i benestar», bàsicament construït amb una diversitat d'indicadors sanitaris: esperança de vida, estat general de salut, morts prematures de càncer, morts prematures de malalties del cor, necessitats dentals no satisfetes i satisfacció amb la qualitat de l'aire. La situació de les CA de l'Estat espanyol no és tan bona, però encara hi ha èxits com Castella i Lleó (quarta entre les 272 regions europees), Navarra (setena) i Castella - la Manxa (dotzena). La següent, la Rioja, ja és la 34 i Aragó la 45. Les altres estan molt més avall: de les grans, el País Basc és la 71, Madrid és la 87, Catalunya la 117, Andalusia la 164 i la Comunitat Valenciana la 177, només per davant de Múrcia amb un 181, la darrera de totes les disset comunitats de l'Estat.

En general, l'eix mediterrani està molt pitjor que el centre peninsular i que les CA cantàbriques i ibèriques, com és ben conegut que passa amb el finançament autonòmic i encara més amb els dèficits fiscals. Molts anys seguits d'ajustaments en despesa sanitària pública deuen haver deteriorat encara més els resultats presentats. Les retallades van haver de ser més dures a les CA de l'eix mediterrani, que van patir una enorme ensorrada d'ingressos durant la crisi. Ara s'enfronten a un xoc epidemiològic enorme sense haver-se pogut refer.

Lluitem contra un gegant —la COVID-19— amb les mans lligades. Però uns les tenen més lligades que els altres. Seria molt greu que la resposta d'un Estat que imposa sempre el criteri d'igualtat, ara apel·lés a les especificitats catalanes —la forçada major dependència de la sanitat privada— per no contribuir a l'equitat territorial en el finançament de la sanitat pública.

Una estratègia cara, però potser inevitable

La lluita contra la pandèmia ha tingut un component fortament hospitalari, en què les unitats de cures intensives (UCI) han estat les protagonistes. Ha estat una lluita cara (no basada en l'atenció primària ni en fortes mesures de prevenció i/o rastreig, sinó en molta tecnologia mèdica) contra una pandèmia molt més agressiva del que hom es pensava. Si la comparem amb l'episodi històric més semblant, que és la grip de 1918, aquesta va generar al conjunt de l'Estat i a Catalunya una sobremortalitat unes cinc vegades superior, la proporció de població que va poder ser atesa en hospitals va ser petita i la que va poder confinar-se va ser molt menor, atès que eren pocs els que podien permetre's no anar a treballar. El gros de l'afectació va recaure sobre la població adulta jove (el pic estava entre els vint-i-cinc i vint-i-nou anys —els que tenien una taxa d'ocupació més alta—), i a les regions més pobres i més fredes, en contraposició a les regions mediterrànies, en general més pròsperes i més càlides.

És interessant la comparació amb els altres estats europeus —concretament, de la perifèria de la zona euro— que tenien condicions de partida i trets estructurals similars, especialment Portugal, Itàlia i Grècia. Com més dura va ser la crisi del deute sobirà i com més empobrits en van sortir, més curosos van ser, col·lectivament, a evitar la primera onada, que va ser la més mortífera. La consciència col·lectiva d'empobriment i de limitació de la despesa sanitària, particularment l'hospitalària, els va portar a ser molt rigorosos en les seves pautes de comportament personal per a evitar el contagi. A Grècia i a Portugal aquest fenomen es va viure intensament i s'ha mantingut ben viu al llarg de tota la pandèmia. Tots dos països van dedicar molta atenció a complir les condicions que podien esperar els mercats emissors de turistes, especialment Alemanya (a Grècia) i el Regne Unit (a Grècia i a Portugal), amb resultats molt millors que els experimentats en el cas espanyol. Probablement, les comunitats autònomes de l'Estat espanyol van gaudir poc de l'efecte de reputació conjunta, que devia ser més aviat negatiu. Així, els dos arxipèlags —les illes Balears i les Canàries—, han tingut unes xifres millors de contagi i mortalitat, però no han reeixit a superar la «contaminació reputacional» espanyola. Catalunya, en aquest sentit, ha contribuït a la reputació negativa, atès que els primers brots pandèmics dels estius de 2020 i 2021 a l'Estat espanyol van començar a Catalunya. En un cas en àrees més pobres i en ambients de treballadors temporers immigrants, i en l'altre, a les àrees més pròsperes i entre els fills de famílies benestants.

Els canvis d'expectatives de la vacunació massiva

Es va entrar en l'any 2021 amb l'esperança de la vacunació, que justament va començar a primers de gener. L'obtenció de vacunes eficaces i fiables ha estat un gran èxit de la ciència i del desenvolupament farmacèutic, però malgrat els esforços mancomunats que ha fet la UE, la realitat és que hi ha hagut molts problemes d'abastiment i la capacitat de vacunació s'ha vist significativament disminuïda per la disponibilitat de vaccins. Tanmateix, com subratllen tots els especialistes, la vacunació massiva és la principal esperança de recuperació de l'activitat. Els desenvolupaments de la primavera així ho han anat confirmant. De fet, són la principal font d'esperança. Alguns simplifiquen i sintetitzen la situació afirmant que estem en una cursa entre la vacunació i la pandèmia. És una descripció prou exacta. Tan bon punt la vacunació ha pogut accelerar-se, s'ha començat a detectar que la mortalitat de les franges d'edat afectades es reduïa ràpidament. Costava més que baixessin les hospitalitzacions, i encara més els ingressos a les UCI, però de mica en mica tot ha anat arribant. Al final de juny, amb l'acabament del curs i els seus viatges, festes, comiats, graduacions, etc., s'ha produït una forta baixada de precaucions entre la població en edat d'estudiar i s'han generat uns nivells de contagi molt més alts. Afortunadament, els ingressos a les UCI aguanten molt millor que no abans l'impacte de la proporció més elevada de contagis. Tot i que s'ha estat molt a sobre de l'evolució dels ingressos hospitalaris, els mesos d'agost, setembre i octubre han estat decebedors: no s'ha vacunat gaire gent més. La pandèmia s'ha desinflat, però sense increment ulterior de vacunació. I ara ve el fred... i els contagis tornen a multiplicar-se.

Vista l'experiència de l'any 2021, les perspectives d'immunització col·lectiva i l'agressivitat de les variants de la COVID-19, no hi ha cap garantia que l'activitat es normalitzi ràpidament. Hi ha l'esperança d'una progressiva normalització, que s'hauria de produir a mesura que la concurrència de diversos vaccins permeti anar aixecant les mesures de reducció d'activitat per a evitar contagis. Tanmateix, encara ningú no s'atreveix a assegurar què passarà quan es torni a la normalitat social, i si es funcionarà amb normalitat o a mig gas, que sembla el més probable. Sembla previsible que l'activitat es vagi reprenent, però que només es normalitzi ben entrat l'any 2022. Fins i tot són nombroses les previsions que indiquen que els nivells de 2019 no es recuperaran fins al 2023. Crec que tothom firmaria per una primavera de 2022 que anés transitant cap a la completa normalitat gràcies a nivells de vacunació prou generalitzats per a assolir la desitjada immunització col·lectiva, però els darrers esdeveniments suggereixen que cal assignar una probabilitat intermèdia a aquest escenari.

L'economia mundial després de la pandèmia: escenaris probables

Un cop establert que és probable, però no segur, que l'impacte de la pandèmia comenci a superar-se l'any 2022, quines són les perspectives econòmiques per als anys vinents? El primer que cal deixar clar és que no hi haurà retorn a la normalitat. La pandèmia haurà alterat permanentment l'economia del nostre país. Haurà arruïnat moltíssimes empreses. La represa de l'activitat, un cop es vagin aixecant els expedients de regulació temporal d'ocupació (una bona innovació per a lluitar contra l'aturada temporal de l'activitat), es farà amb nivells d'atur més alts dels que ja acostumem a tenir. Les maneres de treballar hauran canviat completament. Les preferències dels ciutadans i consumidors poden haver variat de forma permanent, aquí i arreu (pensem en la compra en línia). No sabem si l'especialització turística de les nostres terres podrà tornar a ser el que havia estat, però tampoc no sabem si hi haurà alternatives. Ens podríem abocar a una nova devaluació salarial. El grandíssim endeutament públic podria començar a pesar sobre la provisió de serveis públics. No està clar que en sortim més competitius. El panorama no és tranquil·litzador. Dissortadament, tampoc no ho és a escala europea. En el moment crucial de la vacunació massiva, la UE s'ha trobat amb importants decepcions de contractació i d'influència política i econòmica. Certament, cada país de la UE ha pogut tastar nous consensos interiors, però en molts casos, com a l'Estat espanyol, sembla que ningú no n'ha sortit satisfet. Com de la crisi del deute sobirà, no n'hem sortit ni millors ni enfortits.

El moviment generalitzat, a escala global, de la tornada a la normalitat iniciat després de l'estiu del 2021 ha generat nous problemes econòmics. Han aparegut tensions inflacionàries derivades del contrast entre l'explosió d'una demanda que havia estat reprimida però que tenia capacitat adquisitiva, fins i tot ampliada pels estalvis forçosos acumulats durant el confinament, i una oferta que s'havia hagut de reduir i que no pot tornar a la normalitat a la mateixa velocitat que la demanda. Les tensions han estat —i són— particularment importants en el transport marítim internacional i en l'energia. Algunes d'aquestes tensions demanen alguns mesos per a superar-se, però les que tenen un component geopolític, com és el cas de la provisió de gas natural, poden complicar-se i durar molt més del previst. Per ara, els bancs centrals, com el BCE i la Reserva Federal, consideren que les tensions inflacionàries són moviments transitoris que se superaran en pocs mesos, però avisen que si duren més hauran d'apujar els tipus d'interès. Això significaria un canvi complet de perspectives econòmiques. Es discuteix si estem en una situació comparable a la de la segona postguerra mundial, especialment a partir del 1950 i la Guerra de Corea, quan la demanda es va disparar i l'oferta no va poder seguir, i s'inaugurà un quart de segle d'inflació que inicialment va ser moderada però que no baixava mai. Els estalvis i els deutes es van anar erosionant, la qual cosa va facilitar que els drets del passat pesessin menys i que el creixement es repartís més. També se suggereix que podem estar en una situació similar a la de la primera crisi del petroli, el 1973 i 1974, quan també semblava que l'embargament que els països de l'Organització de Països Exportadors de Petroli (OPEP) van aplicar als amics d'Israel arran de la Guerra

del Yom Kippur havia de durar poc. L'embargament va durar només sis mesos, però l'encariment del preu del petroli (una quadruplicació) es va quedar per a molts anys i encara va experimentar una segona crisi, entre el 1979 i el 1981 (amb una triplicació). La inflació es va disparar gairebé a tot arreu i va acabar significat l'inici d'un canvi d'època i un canvi de polítiques.

Una combinació d'inflació consolidada i increment dels tipus d'interès pot ser explosiva per a unes administracions públiques que, arreu del món, han incrementat enormement el seu endeutament per donar suport a l'aturada d'activitat econòmica de la seva ciutadania. No sabem si els governs que menys ho han fet podran aprofitar la seva gasiveria o el seu menyspreu de la vida humana. Probablement ho sabrem més aviat del que ens pensem. La Guerra d'Ucraïna, que és la principal novetat quan es tanca aquest text, suggereix que la probabilitat d'una «estanflació» (estancament i inflació, com després de les crisis del petroli) és molt alta.

Canvis en el valor de la vida

Des de la perspectiva històrico-econòmica, és molt útil i allisonador comparar l'experiència de la pandèmia de la COVID-19 amb el precedent més semblant: la grip de 1918. Va ser la darrera gran pandèmia mundial. De fet, en diem «de 1918», però va rebrotar i mantenir-se fins al 1920. Amb tot, la mortalitat més alta va produir-se el 1918. No se sap amb certesa quanta gent va morir arreu del món a causa del que es va conèixer com la *grip espanyola*, no perquè vingués d'Espanya sinó perquè va ser a Espanya, estat neutral durant la Primera Guerra Mundial, que se'n parlava obertament a la premsa. Els fets a Espanya van alertar els altres països que patien la grip, però amb censura informativa. Es parla d'entre cinquanta i cent milions de morts, que comparats amb la població mundial de l'època, representa entre un 2 i un 4%. L'equivalent a la població mundial actual hauria estat entre cent cinquanta i tres-cents milions de morts. Afortunadament, res a veure amb el que ha passat ara. Les reaccions de les autoritats han estat molt més ràpides gràcies a una informació més globalitzada i transparent. La reacció en termes de salut pública ha estat molt transversal i la reacció sanitària i científica ha estat espectacular i exemplar.

Fixem-nos en un cas ben proper per al qual disposem de bones dades: el que va passar a Espanya. La grip de 1918 va produir un excés de mortalitat comparat amb les dades de 1917 de dos-cents trenta mil morts, un 10,8% més de taxa de mortalitat. La pandèmia de COVID-19 ha augmentat les defuncions de 2020 respecte a les de 2019 en vuitanta-sis mil persones, un increment d'un 1,8% de la taxa de mortalitat. O sigui, un impacte sis vegades menor. Tot i que Espanya és un dels països on hi ha hagut una mortalitat proporcionalment més alta, ens hem de felicitar per la gran millora en termes de salut pública comparat amb fa cent anys.

Quin impacte econòmic va tenir la grip de 1918? Si mirem les millors dades disponibles sobre el PIB a preus constants, podem comprovar que a Espanya va caure un 1%. En ser un estat neutral, no patir l'impacte directe del conflicte i tractar-se del darrer any de la guerra, podem considerar que és una estimació raonable dels trastorns econòmics ocasionats per la pandèmia de grip. Quina ha estat, per a l'any 2020, la caiguda del PIB a preus constants a Espanya? D'un 11,5%.

L'impacte de la COVID-19 el 2020 sobre la mortalitat ha estat molt menor que el de la grip de 1918. Com deia abans, sis vegades menys. Però l'impacte econòmic ha estat molt superior, concretament, 11,5 vegades més. Quina paradoxa! Un èxit sanitari i un fracàs econòmic. La comparació de les dues xifres —impacte en mortalitat i impacte en PIB— ens retorna a la polèmica que s'ha viscut arreu del món i des del primer moment: salut o economia? Continua sent l'element que tensa tots els debats i que té, no podem negar-ho, ressonàncies polítiques fortes. En general, les dretes són més comprensives amb les

exigències de l'economia i les esquerres més comprensives amb les exigències de la salut, amb molts matisos per les dues bandes, per descomptat.

Mirem-ho d'una altra manera: l'any 1918 la mort de dues-centes trenta mil persones (1,08 % de la població espanyola) va representar una caiguda d'un 1 % del PIB real. L'any 2020 la mort de vuitanta-sis mil persones (0,18 % de la població espanyola) va representar una caiguda d'un 11,5 % del PIB real. L'impacte econòmic l'any 1918 era similar a l'impacte demogràfic. L'any 2020 l'impacte econòmic era més de seixanta vegades superior: un 11,5 % de cost econòmic dividit per un 0,18 % d'impacte demogràfic.

Aquest multiplicador —més de seixanta— ens sintetitza l'increment d'impacte econòmic en relació amb l'increment d'impacte demogràfic. Dit amb altres paraules: quant ha augmentat la nostra valoració de la vida des del 1918 fins al 2020. És un coeficient de multiplicació espectacular.

En part, l'increment del valor de la vida és degut al fet que el PIB real per càpita s'ha multiplicat aproximadament unes deu vegades, i les nostres vides, en termes reductivament econòmics, són més valuoses: deu vegades més de mitjana. Però també vol dir que l'apreciació de la vida, a igualtat de renda, és molt més alta —més de sis vegades. El perill de mort esdevé més amenaçador i els recursos sanitaris que es mobilitzen per a superar-lo són molt més abundants. Suportem molt menys no fer molt més per lluitar contra el risc de mort. La salut —la vida, en aquest cas— ens val molt més del que valia ara fa un segle. Més de seixanta cops més. No ens ha d'estranyar que cada cop gastem més en salut i que exigim a les autoritats públiques que hi gastin encara més.

Mirant més enllà. Quines oportunitats?

Hem localitzat quines són les amenaces. Però, on són les oportunitats? La primera i principal són les ganes de reprendre tota l'activitat. Les estimacions de creixement i els casos que ja s'han produït tendeixen a suggerir que com més dura hagi estat la caiguda, més vigorosa serà la represa, i que es compensaran en dos o tres anys els desajustos de la trajectòria seguida. Però hi ha oportunitats més permanents. La productivitat ha crescut molt en tots aquells sectors d'activitat on el teletreball ha estat una bona solució. La reorganització del temps i la reordenació dels recursos han ofert moltes oportunitats noves. L'exigència expressada per la Comissió Europea a través dels fons Next Generation EU podria funcionar bé perquè apunta a reforçar el moviment cap a la universalització de la digitalització i cap a la generalització de les polítiques de sostenibilitat mediambiental que poden esdevenir un motiu d'excel·lència europea i de millor qualitat de vida. La sacsejada patida en tots els àmbits ha intensificat, i encara ho farà més, la sensibilitat per concentrar-se a fer allò que val la pena, sigui el que sigui el que això pugui significar. En tot cas, la llarga introspecció dels confinaments segur que pot donar nova energia i noves ganes de viure i de desplegar nous projectes. Alguns estudis (Arenas, 2021) estan descobrint que la ciutadania, tal com intuïen els polítics, prioritza la salut, diguem que el doble que l'economia, i l'economia el doble que les llibertats, i tothom és molt menys impacient del que sembla. Aprofundir en la comprensió dels nostres trets psicològics individuals i col·lectius pot ser indispensable per a dissenyar futurs engrescadors i sostenibles.

Cloenda: previsions, alertes i recomanacions

Els recursos públics deixaran de ser il·limitats tan bon punt es recuperi l'economia. Aleshores començarà l'esforç per a pagar la factura de la lluita contra la pandèmia. Pot ser dolorós. Com abans ens posem en moviment, millor, perquè la factura només es pagarà sense gaire dolor si és gràcies a més i millor creixement econòmic.

L'atur i la devaluació salarial són les principals amenaces. Cal qualificar-se, tots, més i millor. Si els països de parla catalana compartien el tarannà emprenedor, en el futur ho hauran de fer encara més.

Hi ha grans blocs de despesa pública i privada. Hem de ser més conscients de quins ens importen més i prioritzar-los. Vist des de la meua perspectiva, col·lectivament ens importa massa poc la despesa educativa, i una fracció excessiva de la joventut acaba l'escolarització obligatòria amb nivells de formació bàsics baixos comparats amb els dels seus competidors potencials. Caldria corregir això. Ens hi juguem el futur.

Referències bibliogràfiques

- AIREF [en línia]. *Data lab. Estimaciones macroeconómicas. Series históricas de actualizaciones PIB trimestral CCAA*. <<https://www.airef.es/es/datalab/series-historicas-de-actualizaciones-pib-trimestral-ccaa/>>, <https://www.airef.es/wp-content/uploads/2021/11/METCAP/2019-02-01-WORKING_PAPER-DT_METCAP.pdf> i <https://www.airef.es/wp-content/uploads/2022/01/METCAP/PIB_CCAA_2021-T4-31-enero-2022.pdf>.
- ARENAS, Andreu (2021). «Salut, economia i llibertats: el trilema de la pandèmia». *5cèntims.cat* [en línia] (20 abril). <<https://www.5centims.cat/salut-economia-i-llibertats-el-trilema-de-la-pandemia/>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- BANC CENTRAL EUROPEU (2021). *Economic Bulletin* (març).
- BANC D'ESPAÑA [en línia]. <<https://www.bde.es/bde/es/Home/Noticias/covid-19/>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- BASCO, Sergi; DOMÈNECH; Jordi; ROSÉS, Joan Ramon (2021). «Les lliçons de la grip del 18». *5cèntims.cat* [en línia] (6 abril). <<https://www.5centims.cat/les-llicons-de-la-grup-del-18/>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- BBVA RESEARCH (2021). «Spain economic outlook. Second quarter 2021» [en línia] (15 abril, actual. 23 abril). <<https://www.bbva.com/en/publicaciones/spain-economic-outlook-second-quarter-2021/>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- CAIXABANK RESEARCH (2021). «Spain's macroeconomic and financial outlook» [en línia] (abril). <<https://www.caixabankresearch.com/es/publicaciones/spains-macroeconomic-financial-outlook>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- CAMBRA DE COMERÇ DE BARCELONA (2021a). *Baròmetre Cambra: Seguiment d'indicadors mensuals* (15 abril).
- (2021b). *Informe trimestral de conjuntura catalana* (febrer).
- (2021c). *Memòria econòmica de Catalunya 2020: Impacte de la COVID-19 sobre l'economia, l'empresa i la societat*. Barcelona: Cambra Oficial de Comerç, Indústria, Serveis i Navegació de Barcelona.
- COL·LEGI D'ECONOMISTES DE CATALUNYA (2021). «Efectes sobre la cohesió i les desigualtats socials de la pandèmia de la COVID-19 i la crisi econòmica». *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 84.
- COMISSIÓ EUROPEA (2016). *European Social Progress Index* [en línia]. <https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress2016/> [Consulta: 13 novembre 2021].
- (2020). *European Social Progress Index* [en línia]. <https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress2020/> [Consulta: 13 novembre 2021].
- DIRECCIÓ GENERAL D'ANÀLISI I PROSPECTIVA ECONÒMICA. Departament d'Economia i Hisenda, Generalitat de Catalunya (2021a). *Nota d'Economia*, núm. 106: *Els efectes econòmics i socials de la COVID-19*.
- (2020-2021b). *Nota de Conjuntura Econòmica*, núm. 111-116.

- (2022). *Indicadors de Conjuntura* [en línia] (març). <http://economia.gencat.cat/web/.content/70_economia_catalana/arxius/IC/IC-2021.pdf> [Consulta: 13 novembre 2021].
- ECONOMISTES PEL BENESTAR [en línia]. <<https://sites.google.com/view/economistes-pel-benestar>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- FUENTE, Ángel de la (2021). «Las finanzas autonómicas en 2020 y entre 2003 y 2020». *BBVA Research* [en línia] (13 abril). <<https://www.bbvarsearch.com/publicaciones/espana-las-finanzas-autonomicas-en-2020-y-entre-2003-y-2020/>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- FUNCAS (2021). *Spanish and International Economic and Financial Outlook (SEFO)*. [en línia], vol. 10, núm. 2-5 (març-setembre). <<https://www.funcas.es/publicaciones/revistas/spanish-and-international-economic-financial-outlook-sefo/spanish-and-international-economic-financial-outlook-sefo/>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- IDESCAT. *Informació estadística per al seguiment de l'impacte de la COVID-19* [en línia]. <<https://www.idescat.cat/dades/covid19/>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- INE. *Información estadística para el análisis del impacto de la crisis COVID-19* [en línia]. <https://www.ine.es/covid/covid_inicio.htm> [Consulta: 13 novembre 2021].
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Jornades de debat sobre la COVID-19*. Barcelona, 18, 19 i 20 de maig de 2021.
- INSTITUTO VALENCIANO DE INVESTIGACIONES ECONÓMICAS. *COVID-19: IvieExpress* [en línia]. <https://www.ivie.es/es_ES/investigacion/publicaciones/covid-19-ivieexpress/> [Consulta: 13 novembre 2021].
- INTERNATIONAL MONETARY FUND (2021). «April 2021: Managing diverging recoveries», *World Economic Outlook* [en línia] (23 març). <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- VALL, Judit (2021). «Covid en el mundo». A: *Nada es gratis* [en línia] (25 febrer) <<https://nadaesgratis.es/judit-vall/covid-en-el-mundo>> [Consulta: 13 novembre 2021].
- VILAWEB [en línia] (12 novembre 2021). <<https://www.vilaweb.cat/noticies/report-diari-coronavirus-12-novembre-2021/>>.